

Duas scolastas surmiranas discurren

Experientschas cun introducir il rumantsch grischun

CUN CATIA CORTESI E CLAUDIA WALDER
HA DISCURRÌ CLAUDIA CADRUVI / ANR

■ Per ils scolasts surmirans fissi stà pli cumadaivel sch' il pievel avess refusà il 2006 il rumantsch grischun en scola. Ma las 14 vischnancas rumantschas dal Surmir han decidì l'introducziun ed ils scolasts han stui emprender la nova lingua. Els han visità curs supplementars ed han oz en general ina tenuta positiva. *Catia Cortesi e Claudia Walder* èn scolastas primaras a Salouf e Stierva. Ellas han discurrì cun l'anr davart lur experientschas. Ils cudeschs da scola sajan blier megliers. «Perquai èsi uss pli simpel d'instruir rumantsch grischun che surmiran.» Ils uffants lavurian per part era pli conscienzius. Problems chaschunia l'influenza dals meds da massa, nua ch' ils uffants daudan novitads negativas dal rumantsch grischun. Uss rinforza il moviment da «Pro Idioms» anc questa influenza. Era la tenuta dals geniturs saja da sentir en scola. «Ils scolars lavuran bunamain pli conscienzius.»

Duas magistras raquintan da las experientschas.

Dapi quatter onns instruescha Claudia Walder rumantsch grischun a Stierva. Catia Cortesi dovra dapi dus onns la lingua unificada en sias classas a Salouf.

Co vai cun instruir rumantsch grischun?

Claudia Walder: Ils uffants emperdan quai senza dumandar blier – betg a moda artificiala, mabain gist uschè luc sco l'idiom. Mintgatant hai jau bunamain l'impressiun ch'els lavurian pli conscienzius en rumantsch grischun. Sch'els ston scriver giu in text, fan els pli paucs sbagls, pertge els guardan pli bain che tar l'idiom, nua ch'els scrivan tenor l'udida.

Catia Cortesi: I dependa era tge ch'ins spetga d'in uffant da la terza u quarta classa. Jau na spetg betg che mintga pled ch'el scriva saja gist. I ma para ch'il nov med d'instrucziun ha midà blier. Els uffants emperdan auter da leger ed els legian fitg bain.

Claudia Walder: Questa experientscha hai jau era fatg. Jau hai surpiglià l'emprima classa da pioniers en rumantsch grischun. La segunda classa aveva anc surmiran. Els uffants ch'jau hai oz en la segunda legian meglier.

Tge problems datti? Èsi mo problems generals? U datti problems specifics entras il rumantsch grischun?

Claudia Walder: Sch' ils uffants na chapeschan betg insatge, dattan els la culpa al rumantsch grischun. Ma per il solit èsi il stgazi da plects che manca. Jau di lura: «Quest pled datti er en tes idiom, ma ti n'enconuschas anc betg el.» Els plects normals na chaschunan strusch problems. Els emperdan simplamain da scriver «chasa», era sch'els dian «tessa». Per els è quai in process natural. Sulet per nus creschids èsi ina gronda midada. Nus avain emperdi l'idiom e nus emblidain dal tutfatg ch'era nus avain ina giada emperdi da scriver.

Catia Cortesi: Els scolars san gea rumantsch. Sbagls fan els pli u main ils medems sco las classas surmiranas. Tuts ston emprender da scriver «esser» cun dus «s». La motivaziun è plitost in problem. Els scolars vegnan e dian: «Jau hai senti en il radio ch'ins vul puspè chalar cun rumantsch grischun.» Cun quai han els fadia e la tenuta n'è betg uschè buna. Sch'ins cumenza cun in tema grammatical pensan els ch'i saja grev pervi dal rumantsch grischun. Lura stoss jau dir ad els ch'era las classas sur-

Catia Cortesi (25 onns) è creschida si a Bever e Samedan. Ella dat dapi quatter onns scola a Salouf.

miranas han stui prender atras il medem.

Ils uffants n'han betg ina tenuta positiva?

Catia Cortesi: Ils mes betg. Gist avant in onn eri extrem, cura ch'jau avev la terza classa cun rumantsch grischun e la quarta classa cun surmiran. Lura schevan els durant l'instrucziun: «Pertge stoss jau emprender rumantsch grischun ed ils auters pon far surmiran.» Uss, cun rumantsch grischun en omaduas classas, na tuni betg pli uschia. Ma ins s'accordscha la tenuta da chasa – sch' ils geniturs han in'opiniun negativa surpiglian ils uffants per il solit quella.

Tge è bun tar l'introducziun dal rumantsch grischun?

Catia Cortesi: Positiv è per mai ch'ins ha survegni novs meds. Jau n'avev insumma nagins cudeschs surmirans per realias. Perquai èsi uss pli simpel d'instruir rumantsch grischun che surmiran.

Quants cudeschs stattan a disposiziun?

Catia Cortesi: Uss hai jau per mintga classa in grond cudesch da linguatg cun quatter u tschintg carnets. Pli baud avev'jau sulet in pitschen cudesch cun in carnetin. Tge che m'aveva plaschi bain era il cudesch da leger surmiran. I ha però avunda texts er en il nov cudesch da linguatg.

Datti anc auters aspects positius?

Catia Cortesi: Sche l'entira Rumantschia midass, fissi meglier per ils Surmirans. Els scolars avessan l'avantatg che tuts scriveschan pli tard rumantsch grischun – per exempel en il gimnasi a Cuira. Els chapissan meglier in l'auter. Ins fiss ina Rumantschia e betg adina questas tschintg parts. Ma sche mo nus faschain rumantsch grischun ed ils auters betg, na datti betg quest avantatg. Lura giessi era cun surmiran.

Claudia Walder: Els uffants che vulan pli tard ina giada lavurar tar ils meds da massa han segir in avantatg cun rumantsch grischun, ma era sch'els vulan far ina scola media. In auter punct è: Sche las scolas engiadinais avessan era rumantsch grischun, pudess jau sco Sursilvana ir ad instruir en l'Engiadina. Ma sco Sursilvana na vom jau betg ad instruir ladin, quai è in memia grond pass. Ins quinta gea ch'il dumber da

scolasts va enavos. Las vischnancas avessan pli simpel da chattar novs scolasts sch'ins duvrass dapertut la medema lingua.

Tge èn ils dischavantatgs dal rumantsch grischun en scola?

Catia Cortesi: Il dischavantatg è ch'i n'è betg surmiran. Là nua ch' ils uffants san bain rumantsch, na fai betg tant, ma en in lieu, nua che mo paucs uffants san rumantsch, fai ina gronda differenza, lura ston els emprender quasi duas chaussas. Qua a Salouf avain nus paucs uffants tudestgs e quels emperdan svelto rumantsch.

Claudia Walder: Els meds d'instrucziun èn per part memia pretensius. Ins ha fatg els cun il patratg ch'ins haja mo ina classa. Quai è in grond sbagl, pertge las bieras scolas rumantschas han pliras classas en ina stanza. Els meds d'instrucziun èn immens vasts ed attractivs, ma i n'è betg pussaivel da dar als scolars in figl da lavur senza explitgar. Donn è era ch'ins n'ha betg stritgà il «ch» u il «tg» en il rumantsch grischun. Els scolars ston uss emprender omaduas variantas.

Quant tolerantas essas Vos, sche Voss scolars dovran plects surmirans e scrivan per exempel «tgutg» empè da «tup»?

Claudia Walder: «Tgutg» è era rumantsch grischun? Quest pled è en il Pledari grond.

Catia Cortesi: Jau na curregel betg tut. Ma ils plects ch'els han emperdi ston els savair, per exempel «suenter» empè da «siva» u «mo» empè dad «angal». Ma tar plects ch'ins dovra pauc na fatsch jau betg sco ina narra. Els uffants da qua vegnan a scriver pli tard in rumantsch grischun cun in colorit surmiran ed ils uffants da la Surselva vegnan ad avair dapli sursilvan en ils texts.

Claudia Walder: Forsa datti er in svilup sco tar autras linguas ed ins accepta cun il temp quests pitschens plects idiomatics. I dependa adina tge finamira ch'ins ha cun curreger. En general curregel jau gugent tut per ch'i saja transparent per il scolar. I n'è betg bun da laschar schluitar atras memia blers sbagls. Ma ins po gea era far remartgas sco «bun cuntegn» u «bellas frasas». Jau lasch en sasez anc gugent scriver giu ils pitschens, lura visualiseschan els e s'endisan vi dals plects.

Tge avais Vos pensà cura che Vos

Claudia Walder (26 onns) è creschida si a Sevgein e dat dapi quatter onns scola a Stierva.

FOTOS C. CADRUVI

avais dudà dal moviment da «Pro Idioms»?

Catia Cortesi: Jau sun creschida si en l'Engiadin'Ota. Per mai n'è quai nagut nov. Dapi ch'jau sun en il gimnasi è quai ina discussiun.

Claudia Walder: Jau sai gia daditg ch'i dat critichers en Surselva. I vegn adina fitg emozional sch'ins ha ina discussiun. Igl è donn ch'ins è stà memia pauc consequent. Uss daudan ins qua en il Surmir: «Nus essan ils asens, nus avain introduci il rumantsch grischun ed uss fan ins tuttina cumpromiss cun tschels.» Els scolasts ston per part tegnair nà il chau per questas frustraiziuns. Quai è malgist. Nus duas n'eran gea gnanca qua cura ch'ins ha votà e nus instruin rumantsch grischun perquai ch' il pievel ha decidì. En la Scola pedagogica hai jau adina pensà che tutas vischnancas introduceschian baud u tard il rumantsch grischun. Ma sco i vesa or uss han ina giada dà in zutger a l'Engiadina. Uss less la Surselva mettain er in zutger.

Cun zutger manegiais Vos il med d'instrucziun ch'ins ha translàt en ladin e ch'ins metta a disposiziun als magisters en furma digitala. Lessas Vos lura manar enavos la roda?

Catia Cortesi: I dependa co'i va vinavant. Igl è donn sch' ils uffants èn ina giada creschids e la situaziun n'è anc adina betg clera. Per il mument èsi anc memia baud da dir sch'i funcziuna u betg. Per mai personalmain funcziuni en scola ed è bun uschia.

Turnar tar il surmiran na lessas Vos pia betg?

Catia Cortesi: Na, quai na pon ins era betg far cun ils uffants! Rumantsch grischun è lur lingua ed ins na po betg tuttenina puspè prender davent ella.

E sch'ins introduces en intgins onns puspè l'idiom?

Catia Cortesi: Quai fiss il pli tgutg ch'ins pudess far per quests uffants che han uss emperdi il rumantsch grischun. Ma jau na crai betg ch'ins fettschia quai, quai na va gea betg.

Claudia Walder: Bun, ti na sas gea betg co ch'il futur vesa ora. Sch' il chantun fa era quests deals e cumpromiss cun la Surselva e lascha producir anc dapli meds d'instrucziun en auters

idioms, lura dian ils Surmirans forsa: «Sche tschels dastgan, lura vulain nus era.»

Il moviment da «Pro Idioms» è nascì en l'Engiadin'Ota. Avais Vos chapientscha per questa gliued?

Catia Cortesi: Els dian: «Sche betg puter, lura gist tudestg.» Ma jau chatt che quai fiss donn. Cun rumantsch grischun fiss ins sa chapescha pli ferm sco Rumantschs. Ma insanua chapesch jau era l'Engiadin'Ota. Jau hai fatg là praticums: Ins ha classas che naging na sa rumantsch. Sch'ins introduces l'idiom, ins ston introduces l'Engiadin'Ota rumantsch grischuna e na fiss betg pli putera.

Ils pli blers uffants da l'Engiadin'Ota n'avessan pia nagina schanza d'insumma emprender puter, perquai ch'els daudan nagliur l'idiom?

Catia Cortesi: Igl è anc pli grev. Ins ha gea ina scola bilingua. La scoletta fiss lura putera ed en scola avess ins rumantsch grischun. Jau chapesch d'ins Rumantschs da l'Engiadin'Ota, pertge jau hai fatg tantas discussiuns. Oz na sun jau betg pli pro u contra. En stanza da scola sun jau per il rumantsch grischun, en mes temp liber na pos jau betg pli dir tge ch'è bun e tge betg.

Tge schessas Vos a «Pro Idioms» en Surselva?

Claudia Walder: Igl è mo anc las regions fermas che n'èn betg persuenter. Ins ha tema che l'idiom giaja a perder. Ma quai na crai jau betg. Nus discurren in Surmir gea tuttina anc l'idiom en scola. E la finala n'èsi betg mo la chaussa da la scola da mantegnair l'idiom, ins sto era discurre a chasa u sin via l'idiom. Sin Surselva na stuess ins atgnamain betg temair, pertge l'idiom è ferm preschent en il mintgadi. La situaziun en l'Engiadin'Ota è tut outra.

Tujetsch scriva dapi in tschientaner sursilvan en scola e la gliued discorra anc adina l'agen dialect.

Claudia Walder: Quai è in bun exempel. Per Tujetsch na faschessi betg ina gronda differenza d'introducir rumantsch grischun.

Catia Cortesi: Jau pens insumma ch' il sursilvan e surmiran sajan pli da manivel dal rumantsch grischun. Il zap dal puter è pli grond.